

Słowacki/Grotowski

Rekontekstualizacje

Słowacki/Grotowski

Rekontekstualizacje

Pod redakcją Dariusza Kosińskiego
i Wandy Świątkowskiej

INSTYTUT
THE GROTOWSKI INSTITUTE IM. JERZEGO
GROTOWSKIEGO

Wrocław 2010

Redakcja tomu: Monika Blige

Projekt okładki i opracowanie graficzne: Barbara Kaczmarek

Korekta: Stanisława Trela

Skład i łamanie: Stanisław Rękar

Indeks osobowy: Agata Kaczmarek

© Copyright for this edition Instytut im. Jerzego Grotowskiego, Wrocław 2010

ISBN 978-83-61835-40-0

Wydawca: Instytut im. Jerzego Grotowskiego

Rynek-Ratusz 27, 50-101 Wrocław

tel./faks 71 34 34 267

www.grotowski-institute.art.pl

Druk i oprawa: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński

Spis treści

- 7 Dariusz Kosiński
Przełamywanie
- 11 Marek Troszyński
Słowacki pisze dramat
- 29 Mateusz Borowski, Małgorzata Sugiera
Ustanawianie historii w dramatach Juliusza Słowackiego
- 45 Ewa Bał, Grzegorz Stępiak
Polskość a ukraińskość. Kształtowanie tożsamości narodowej w *Śnie srebrnym Salomei* w świetle badań postkolonialnych
- 61 Dariusz Kosiński
S/G
- 77 Michał Mastowski
Scenariusz Grotowskiego według *Kordiana*
- 91 Maria Prussak
Duma czy pokora
- 103 Beata Baczyńska
„Bo ta ziemia, to gospoda / W ogromnej naszej podróży”. Słowacki i Grotowski wobec tekstu Calderóna
- 117 Wanda Świątkowska
Królewicz i Księżę Osterwy i Grotowskiego
- 135 Serge Ouaknine
Narysować język niewidzialnego
- 153 Summaries
- 157 Noty o autorach
- 161 Indeks osobowy

Dariusz Kosiński

Przełamywanie

_____ Rok 2009 był w Polsce rokiem niezwyklej koniunkcji i kumulacji rocznicowych obchodów związanych z nazwiskami wybitnych artystów teatru i dramatu. Przypominano setną rocznicę śmierci Heleny Modrzejewskiej, siedemdziesiątą Stanisława Ignacego Witkiewicza i czterdziestą Witolda Gombrowicza, ale najwięcej uwagi skupiały jubileusze Juliusza Słowackiego (dwustulecie urodzin i sto sześćdziesiąta rocznica śmierci) oraz Jerzego Grotowskiego (dziesiąta rocznica śmierci). Rocznicowe połączenie tych dwóch ostatnich artystów było w jakimś stopniu przypadkowe, ale zarazem nie wydaje się wcale pozbawione sensu, bo przecież Słowacki i Grotowski należą do jednego ciągu tradycji polskiej romantyki teatralnej i łączy ich bardzo wiele. Pierwszy, dość oczywisty rodzaj związków, polega na tym, że reżyser sięgał kilkakrotnie do dzieł dramaturga. Już w okresie studiów w krakowskiej PWST pracował wraz z grupą koleżanek i kolegów nad tzw. *Horsztyńskim*. Po kilku latach zaszokował wielu inscenizacją *Kordiana* w Teatrze 13 Rzędów, a następnie wykorzystał słowa poety do stworzenia – *Księcia Niezłomnego* – legendarnego przedstawienia z legendarnym aktorskim czynem Ryszarda Cieślaka. Nie jest też tajemnicą, że u początków ostatniego przedstawienia Grotowskiego, *Apocalypsis cum figuris*, legło spotkanie ze Słowackim – scenariusz i seria improwizacji inspirowane tekstem, którego wydawcy nadali niegdyś tytuł *Samuel Zborowski*.

Zaproponowany przez Grotowskiego sposób interpretowania i traktowania dramatów Słowackiego wywołał w swoim czasie sensację, a niektórym wydał się wręcz skandaliczny. Reżyser i dramaturg w jednej osobie radykalnie zmienił osadzenie dzieła (*Kordian* „na wariackich papierach”), śmiało postępował z tekstem, tnąc go, przemontowując, łącząc postacie, zmieniając kolejność i przynależność kwestii. W latach sześćdziesiątych widziano w tych zabiegach brak poszanowania dla dzieła poetyckiego i „awangardowe” naruszanie fikcyjnej zasady wierności tekstowi dramatycznemu (anachroniczne odwołania do niej słychać zresztą do dziś). Czy jednak istotnie były one tak obrazoburczo i jednoznacznie niezgodne z „naturą” dzieła autora *Króla-Ducha*? Czy nie należałoby ich czytać raczej jako aktu reinterpretacji podejmowanego, by dramaty te mogły zyskać nową dynamikę, by spod pomnikowo i lekturowo zbanalizowa-

nych odczytań wydobyć znaczenia zaskakująco świeże i prowokacje zaskakująco skuteczne?

Te pytania, które są dla mnie tylko pytaniami retorycznymi, wskazują na istnienie między Słowackim i Grotowskim związków głębszych i istotniejszych niż tylko fakt, że drugi sięgał po teksty pierwszego. Z pewnością obu łączy przecież niezwykle dynamika postawy twórczej, obejmującej i „życie”, i „sztukę”. Obaj pozostawali w nieustannym poszukiwaniu, nie zadowolając się tym, co już udało im się stworzyć. Obaj nie poprzestawali na już osiągniętych formach i metodach, bezkompromisowo niszcząc je, gdy uznawali, że stały się martwe. Obaj w niezwykle głęboki i dalekosiężny sposób przekształcili dziedzinę, w których tworzyli. Obaj wreszcie, przy oficjalnym uznaniu, zostali w Polsce zepchnięci na dalszy plan, a ich dokonania spotykają się z drwiną, oskarżeniami o uruchamianie ciemnych mocy i podejrzane eksploracje na pograniczu sztuki i religii.

Wyrazem tego przekonania o istnieniu licznych i mocnych więzi łączących Słowackiego i Grotowskiego, a zarazem okazją do ich przemyślenia, stała się w poświęconym im obu roku dwudniowa konferencja *„Kości mi wewnętrzne potamał”*. *Słowacki i Grotowski – rekontekstualizacje*, zorganizowana w grudniu 2009 roku przez Instytut im. Jerzego Grotowskiego we Wrocławiu i Katedrę Dramatu Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Dzieliła się ona z grubsza na dwie części: pierwszą wypełniły wystąpienia proponujące nowe sposoby odczytywania dramatów Słowackiego, drugą zaś – opisy i interpretacje opartych na nich przedstawień Grotowskiego. Ów podział nie wynikał jedynie z dość oczywistej dwoistości tematów, ale przede wszystkim z dwoistości celów, jakie sobie postawiliśmy jako organizatorzy. Z jednej strony chodziło nam o ukazanie nowych możliwości interpretacji dramatów Słowackiego związanych z zastosowaniem nieobecnych lub rzadko używanych w badaniach nad nimi nurtów myśli współczesnej (m.in. postkolonializm, nowy historycyzm). Z drugiej, chcieliśmy ożywić badania nad teatralnym dorobkiem Grotowskiego – nad jego dokonaniem jako reżysera i dramaturga.

Dzień pierwszy rozpoczęły wystąpienia podejmujące fundamentalne dla badań nad dramatopisarstwem kwestie rozumienia dramatu jako „paradygmatu poznawczego” (Anna Krajewska) oraz złożonej problematyki edytorskiej (Marek Troszyński). Następnie dwa duety badaczy związanych z Katedrą Dramatu przedstawiły nowe propozycje interpretacji wybranych dramatów Słowackiego inspirowane myślą postkolonialną (Ewa Bal i Grzegorz Stępnia) oraz nowym historycyzmem (Mateusz Borowski i Małgorzata Sugiera). Na zakończenie obrad tego dnia eseje podejmujące zagadnienia znaczenia Słowackiego dla współczesnej kultury polskiej wygłosili Paweł Goźliński i piszący te słowa.

Pierwsza część obrad drugiego dnia poświęcona była kolejnym przykładom i przejawom artystycznych związków między teatrem Grotowskiego a dziełem Słowackiego, od inscenizacji *Kordiana* (Michał Masłowski), przez pośrednictwo Juliusza Osterwy i jego *Hamleta* (Wanda Świątkowska), po całą sieć większych i drobniejszych połączeń (Zbigniew Osiński). Resztę dnia zdominował całkowicie *Księżę Niezłomny*: przedstawienie Grotowskiego interpretowała Maria Prussak, a relacje między tekstami Calderóna i Słowackiego oraz sceniczną wersją Grotowskiego analizowała Beata Baczyńska, zarazem prezentując świeżo wydaną przez Instytut im. Jerzego Grotowskiego, dwujęzyczną, polsko-hiszpańską edycję dramatu w swoim opracowaniu. Odmienny charakter miało wystąpienie Serge'a Ouaknine'a – jednego z pierwszych zagranicznych stażystów Teatru Laboratorium, wyjątkowego świadka tego niezwykłego przedstawienia i autora jego szczegółowego opisu. Osobistej refleksji nad doświadczeniem *Księcia...*, towarzyszyła prezentacja szkiców, którym poświęcony jest publikowany w niniejszym tomie tekst. Całości obrad nie mogło zwieńczyć nic innego, jak projekcja rejestracji legendarnego spektaklu.

Jako organizatorowi trudno mi oceniać, w jakim stopniu te intensywne dwa dni przyczyniły się do realizacji celów, które sobie stawialiśmy. Owoce działań tego typu dojrzewają długo. Mam jednak poczucie, że w trakcie grudniowej konferencji doszło do czegoś ważnego, co najprościej określić można słowem przełamywanie. Odbywało się ono na różnych poziomach i na różne sposoby. Słowacki był przełamywany Grotowskim, ale i Grotowski Słowackim, dla umożliwienia głębszego i mniej stereotypowego wejrzenia w twórczość i osobowości ich obu. Ale doszło też (i to nie mniej ważny aspekt tego spotkania) do przełamania wciąż istniejących barier między badaczami teatru i literatury, między ośrodkami i tradycjami badawczymi, między „historykami” i „teoretykami” (bariera absurdalna, a w polskich badaniach nad teatrem szczególnie mocna).

W poczuciu i nadziei, że grudniowa konferencja miała swoje wartości i znaczenie, uznaliśmy, że warto tekstowe wersje wygłoszonych w jej trakcie wystąpień zebrać, przedstawić i utrwalić w postaci książki. Niestety nie udało nam się, z różnych powodów, zgromadzić wszystkich referatów. Niezmiernie nam żal, że w niniejszej publikacji zabrakło artykułów Anny Krajewskiej, Pawła Goźlińskiego i Zbigniewa Osińskiego. Mamy jednak nadzieję, że dziewięć zebranych tu tekstów nie tylko oddaje charakter grudniowego spotkania, lecz także przyczyni się do pogłębienia refleksji nad dokonaniem bohaterów tego tomu, przełamując nieustannie grożące nam wszystkim zleniwienie, zadowolenie z formuł już stworzonych i skłonność do zastępowania myślenia i twórczych zmagani obchodami.

Noty o autorach

Beata Baczyńska hispanista i teatrolog, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Wrocławskiego, gdzie od 1998 roku kieruje Zakładem Iberystyki w Instytucie Filologii Romańskiej. Zajmuje się historią teatru polskiego i dramaturgią hiszpańską Złotego Wieku. Jednym z głównych obszarów jej badań jest twórczość Pedra Calderóna de la Barca, któremu poświęciła monografię *Dramaturg w wielkim teatrze historii* (2005). Jest cenionym edytorem – uczestniczy m.in. w projektach związanych z wydaniem krytycznym *Autos sacramentales completos* Calderóna (GRISO, Universidad de Navarra) i *Comedias Agustína Moreto* (PROTEO, Universidad de Burgos). Jest autorką wielu prac w języku polskim i hiszpańskim, pośród których znaczące miejsce zajmują opracowania dotyczące obecności dawnej dramaturgii hiszpańskiej w polskiej tradycji teatralnej. Jej książka „*Księżę Niezłomny.*” *Hiszpański pierwowzór i polski przekład* (2002) przewartościowała wiele kluczowych sądów na temat miejsca i roli literatury hiszpańskiej w polskim romantyzmie oraz *Księcia Niezłomnego* w historii polskiego teatru. W 2009 roku nakładem Wydawnictwa Instytutu Jerzego Grotowskiego ukazało się dwujęzyczne wydanie: Pedro Calderón de la Barca: *El príncipe constante* / Juliusz Słowacki: *Księżę Niezłomny (Z Calderona de la Barca)*, ze wstępem i w opracowaniu badaczki.

Ewa Bal pracownik naukowy w Katedrze Dramatu Uniwersytetu Jagiellońskiego. W latach 2004–2008 prowadziła zajęcia z języka i kultury polskiej oraz przekładu literackiego na Uniwersytecie „Orientale” w Neapolu. Ukończyła teatrologię na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz italianistykę na Uniwersytecie „La Sapienza” w Rzymie. Była stypendystką Rządu Republiki Włoskiej. Jest autorką monografii *Cielesność w dramacie. Teatr Piera Paola Pasoliniego i jego możliwe kontynuacje* (2006) oraz tłumaczem dramatów P.P. Pasoliniego *Orgia, Chlew* (2003) *Pilades. Calderon* (2007). Była także redaktorem i tłumaczem antologii współczesnego dramatu włoskiego *Na jeden i kilka głosów* (2007) oraz włoskiego wydania antologii współczesnego dramatu polskiego *Polonia-Nuova Generazione*, (Il Torcoliere 2007). W obszar jej zainteresowań naukowych wchodzi zagadnienia translacji dramatu, dramaturgii mniejszości językowych (np. tradycja włoskiego teatru dialektalnego) oraz studia postkolonialne.

Mateusz Borowski adiunkt w Katedrze Dramatu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ukończył filologię angielską na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracę doktorską *In Search for the Real. New developments of the European Playwriting of the 1990s* obronił na Uniwersytecie im. Jana Gutenberga w Moguncji, a jej polska wersja ukazała się jako *W poszukiwaniu realności* (2005). Jego główny obszar badań to najnowszy dramat, teatr europejski i amerykański oraz teoria queer. Zajmuje się także tłumaczeniem tekstów literackich i naukowych. Ostatnio współredagował monografię *Fictional Realities / Real Fictions* (Cambridge 2007) oraz antologię polskiej myśli teatralnej XX wieku *Theater spielen und denken* (Suhrkamp 2008).

Dariusz Kosiński profesor nadzwyczajny w Katedrze Dramatu Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Zajmował się historią i teorią sztuki aktorskiej XIX wieku (*Sztuka aktorska w polskim piśmiennictwie teatralnym XIX wieku...*, 2003; *Dramaturgia praktyczna. Polska sztuka aktorska XIX wieku w piśmiennictwie teatralnym swej epoki*, 2005). W latach 2005–2008 kierował projektem badawczym „Polskie piśmiennictwo teatralne XIX wieku”. Zajmuje się interpretacją dramatu (*Sceny z życia dramatu*, 2004). Wspólnie z Ireneuszem Guszpiem opracowuje i publikuje pisma teatralne Juliusza Osterwy (*Przez teatr – poza teatr*, 2004; *Antyгона, Hamlet, Tobiasz...*, 2007). Obecnie koncentruje się na badaniach swoistości polskiej tradycji teatralnej i performatywnej. Autor monografii: *Polski teatr przemiany* (2007), *Grotowski. Przewodnik* (2009), *Teatra polskie. Historie* (2010). Od stycznia 2010 Dyrektor Programowy Instytutu im. Jerzego Grotowskiego we Wrocławiu.

Michał Mastowski dyrektor Departamentu Języka i Kultury Polskiej na Uniwersytecie Paris-Sorbonne (Paris IV); członek zagraniczny PAU. Polonista, teatrolog, antropolog kultury; zajmuje się epoką romantyzmu i tożsamością krajów Europy Środkowej oraz modeli wiary. Założyciel grup badawczych poświęconych temu regionowi (GREC i CERCLE) na Uniwersytecie w Nancy II, obecnie członek ekip Sorbony CRECOB i CIRCE. Autor książek poświęconych polskiemu teatrowi romantycznemu (m.in. *Gest, symbol i rytuały polskiego teatru romantycznego*, 1998); redaktor *Zwierciadła Kordiana*, 2001); redaktor licznych studiów o Europie Środkowej i o polskim teatrze (w języku francuskim); wraz z Jacques'em Donguy przetłumaczył na język francuski m.in. *Dziady, Kordiana*, wiersze Czesława Miłosza, dramaty Tadeusza Różewicza i Zbigniewa Herberta oraz utwory innych poetów współczesnych. Ostatnio współorganizował w Paryżu wraz z Instytutem Grotowskiego pięciodniową konferencję poświęconą twórcom „teatru ubogiego” (17–21 października 2009).

Serge Ouaknine reżyser teatralny, artysta plastyk, autor i wykładowca uniwersytecki, uczestnik licznych projektów z pogranicza różnych dyscyplin sztuki. Studiował w paryskiej École Nationale Supérieure des Arts Décoratifs oraz na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. W 1966 roku został stażystą Teatru Laboratorium we Wrocławiu. Obrana droga artystyczno-intelektualna pozwoliła mu na łączenie działań z dziedziny reżyserii, malarstwa, badań międzykulturowych oraz poszukiwań z pogranicza sztuk plastycznych i teatru. Zrealizował czterdzieści spektakli teatralnych, operę i wyreżyserował dwa pokazy sztucznych ogni. Jest autorem licznych scenariuszy teatralnych i filmowych, zbioru wierszy, zbioru opowiadań oraz ok. dwustu pięćdziesięciu publikacji akademickich. Prowadził warsztaty artystyczne i teatralne we Francji, Kanadzie, USA, Maroku, Meksyku, Argentynie, Brazylii, Kolumbii i Izraelu. Jest także ekspertem w dziedzinie wielojęzycznych wydarzeń teatralnych opartych na koncepcji „teatru nomadycznego”. W 2009 roku został uhonorowany odznaczeniem „Zasłużony dla Kultury Polskiej” za osiągnięcia artystyczne i akademickie, które przyczyniły się do poszerzenia wiedzy o polskiej kulturze i procesie twórczym Jerzego Grotowskiego.

Maria Prussak pracuje w Instytucie Badań Literackich PAN. Zajmuje się romantyzmem oraz twórczością Stanisława Wyspiańskiego, którego jest wybitną interpretatorką. Autor-

ka monografii: *Krytyka teatralna Stanisława Brzozowskiego* (Warszawa 1987), *Po ogniu szum wiatru cichego... Wyspiański i mesjanizm* (1993), *Wyspiański w labiryncie teatru* (2005) i *Czy jeszcze słycać głos romantyzmu* (2007). Jako krytyk teatralny współpracuje m.in. z „Didaskaliami” i „Teatrem”.

Grzegorz Stępniak ukończył Wiedzę o Teatrze i Dramatologię na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Na Uniwersytecie w Pittsburghu przeprowadzał badania dotyczące afroamerykańskich dramatopisarek i storytellingu, którym poświęcona była jego praca magisterska oraz ukończył kurs dramatyczny na tamtejszym Department of Theatre Arts. W Katedrze Amerykanistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego przygotowuje rozprawę doktorską poświęconą amerykańskim solowym performerom i procesowi konstruowania wizerunku USA oraz amerykańskiej tożsamości z marginalizowanych (ze względu na rasę, płeć i tożsamość seksualną) punktów widzenia. Wieloletni redaktor portalu internetowego Independent.pl, publikował m.in. w „Notatniku Teatralnym”, „Didaskaliach”, „Splocie”; uczestnik warszawskiego Forum Dramaturgicznego. Stypendysta japońskiej fundacji Sylff i Ministra Szkolnictwa Wyższego i Sportu. Jego zainteresowania obejmują dramaty i performans amerykański i europejski mniejszości seksualnych i etnicznych, amerykańskie kino niezależne, studia postkolonialne, feministyczne oraz gender i queer studies.

Małgorzata Sugiera profesor zwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego i kierownik Katedry Dramatu. Gościnnie prowadziła wykłady i seminaria na niemieckich i francuskich uniwersytetach. Jej zainteresowania naukowe obejmują historię i poetykę europejskiego dramatu XX wieku oraz problematykę gender i queer. Zajmuje się także tłumaczeniem prac naukowych i tekstów teatralnych z kilku języków (m.in. J.L. Styan, *Współczesny dramat w teorii i scenicznej praktyce*, 1995; H.-Th. Lehmann, *Teatr postdramatyczny*, 2005; E. Fischer-Lichte, *Estetyka performatywności*, 2008). Opublikowała dziewięć monografii, ostatnio: *Upiory i inne powroty. Pamięć – historia – dramat* (2005) oraz *Inny Szekspir* (2009). Zajmuje się także tłumaczeniem tekstów naukowych i sztuk teatralnych. Współredagowała monografię *Fictional Realities / Real Fictions* (Cambridge 2007) oraz antologię polskiej myśli teatralnej XX wieku *Theater spielen und denken* (Suhrkamp 2008).

Wanda Świątkowska asystent w Katedrze Dramatu Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Absolwentka teatrologii (Uniwersytet Jagielloński, 2003) i roszoznawstwa (UJ, 2005), doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, ze specjalnością wiedza o teatrze (UJ, 2009). W krąg jej zainteresowań badawczych wchodzi: zagadnienia przekładu literackiego, działalność Zespołu Reduty i filozofia teatralna Juliusza Osterwy, polska recepcja twórczości Williama Shakespeare’a, teatr i dramaty rosyjski. Obecnie koncentruje się na badaniu specyfiki polskiego Hamleta. Autorka monografii *Książę. Hamlet Juliusza Osterwy* (2009). Publikowała w „Teatrze”, „Didaskaliach”, „Kontekstach”.

Marek Troszyński pracownik Instytutu Badań Literackich PAN, wykładowca Warszawskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej im. B. Prusa. Specjalizuje się w problematyce życia i twórczości Juliusza Słowackiego oraz literatury pierwszej połowy XIX wieku. Sporządził

integralną edycję *Raptularza* 1843–1849 Juliusza Słowackiego. Bada rękopisy (Ossolineum – Wrocław, Biblioteka Polska w Paryżu i in.), zajmuje się tekstologią, edytorstwem oraz problematyką hipertekstu. Współpracownik miesięcznika „Teatr”.